

Krúdy Gyula az ifjúsághoz is szól kalandos történelmi elbeszéléseiben, az ő számára is van mondanivalója, vídám és mégis elgondolkoztató történeteivel, amikor híres írókról és regényhősökről festeget színes képeket.

Új hangon ír a magyar szabadságharcokról is. Nála Rákóczi hajdúja kérő szóval fordul a Tiszához, hogy engedje át hullámain a kurucokat a Tokaji vár ostromára, és a magyar folyó teljesíti a kérést. A táj és a harcoló ember ilyen összeolvadásáról még „A nagyenyedi két fűzfa” című Jókai-elbeszélésben sem olvashatunk.

Szűkebb hazájának hagyományai is erősen ihlették. 1878. okt. 21-én született a Rákóczi-felkelés kirobbanásának szomszédságában, a homokos Nyírségben, ahol a kanyargó Tisza egyik partján a beláthatatlan Alfölddel, a másik oldalon a Hegyalja lankás dombjaival találkozik. Nyíregyházán a szülőházát jelző emléktáblára az írónak ezt a vallomását vették: „Ennek a városnak voltam az írója.” A fiatal diák sokat bolyongott Nyíregyháza határában a szabad mezőkön, végigjárta a magányos rekettyéseket, a Tisza-parti füzesekben a legsűrűbb csali-tokat, ahol arctávolságnyira szállott le tőle az énekesmadár, és így pontosan ismerte a természet életét, a Ti-

sza vizének állását, színe változását. Ezért dobban nála együtt a Tisza elképzelt szíve a kuruc vitézek szívével.

Az 1848–49-es szabadságharc hagyományai különösen elevenen éltek az író családjában. Nagyszülei honvédbálon ismerkedtek meg, majd házasságkötésük után az író nagyapja ifjú feleségét magával vitte az ostromlott komáromi várba. Itt a fiatalasszony – mint a többi honvédfelenség – a harcoló honvédeket étellel-itallal látta el. A szabadságharc alatt nagyapja honvéd kapitány lett, majd évtizedeken át elnöke volt a 48-as Honvédek Egyesületének, sőt élete vége felé egy ideig a Honvédmenház parancsnoka volt Pesten. Íróasztalának fiókjában őrzött és nagy becsben tartott egy kis fekete dobozt. Ebben egy darabka – állítólag Garibaldi vérében áztatott – gyolcsot rejtgetett, melyet ünnepi alkalmakkor kis unokájának, a későbbi írónak is megmutatott. Az író nagybátyja – Krúdy Kálmán – szintén részt vett a szabadságharcban, sőt a bukás után partizánként segített az elnyomott népen és tartotta rettegésben az árulókat. Az író édesapja szintén kegyelettel ápolta a szabadságharc hagyományait, és amikor meghalt, sírkövére kívánsága szerint ezeket a sorokat vésték: „Krúdy Gyula 1848–49-iki honvéd kapitány fia.” Krúdy Gyula, az író, maga is mindvégig hű maradt a szabadságharc hagyományaihoz. Nagybátyja, a partizán Kálmán emlékét több művében is megörökítette. Ezért fűtötte át Krúdynak a szabadságharcokról szóló írásait oly nagy lelkesedés, hogy Jókai hasonló tárgyú elbeszélései mellett is tudott újat, bensőségeset mondani. A hősi harcok emlékeit minduntalan felidézte. A Rákóczi-szabadságharcét is. Az egyik (Rákóczi jön) az események forgatagába ragad,

a másik (Úton) a Szatmári békediktátum után a császár által az áruló urak között felosztott Rákóczi-birtokok késői „bosszújáról” szól. Ez az utóbbi tehát az emlékek síkján, az árulók bűnhődésének oldaláról ragadja meg az eseményeket. Ez a módszer nagyon jellemző Krúdyra. Így dolgozza fel a magyar jakobinusok vezetőjének, Martinovics Ignácnak a történetét is (Ferenc császár éjszakája). Nem a forradalmárt állítja előtérbe, hanem a népharagtól rettegő császár tépelődéseit mutatja be. Krúdyt egyébként sokat foglalkoztatta Martinovics alakja, Jókait viszont alig.

A századforduló táján különösen érezhetővé vált a köznemesi-dzsentri réteg válsága. Azt a munkát lenéző, úrhatnám réteget nevezték így, melynek tagjai léha semmittevással töltötték napjaikat, földbirtokuk elúszott, majd elárasztották a vármegyei hivatalokat. Krúdy Gyula mesteri jelenetekben mutatja be ennek a rétegnek élősdiségét, szánalmasságát, amely még mindig a régi fényben kíván ragyogni, nagyzolva él, holott sorát a történelem már régen megpecsételte. Igaz, hogy Krúdyban sokáig megmaradt bizonyos sajnálkozás is e pusztuló réteg iránt. De mégis leszámolt velük: „A Nyír-ség az a hely, ahol legtovább volt agaruk és vizslakutyájuk a tönkrement gavalléroknak, és ahol mindig-mindig emlékeztek a régi uraságra, elkótyavetyélt tekintélyre, ősi birtokra és fennhéjázó nemességre. Itt mindenki a múltjából akart megélni. Kártyáztak, ittak, vetélkedtek, cifra kocsin jártak, hajdút tartottak, párbajoztak, barátkoztak, hangosak voltak a kurjantásaik, de már mindenki tudta, hogy vége e világnak.” (A kétlábú tücsök.) Vidám temetéssel zárta le ennek a rétegnek a sírját. Né-

hány elbeszélésben izgalmasan-elevenen ábrázolja, hogy egy-egy ilyen dzsentrí milyen bővületben tudta tartani a környezetét egy-egy ősi családi kép vagy egy öreg káftán ürügyén, és hogyan oszlik semmivé ez a káprázat humoros, groteszk körülmények között. Az elszegényedett dzsentriréteg egyik törekvéséről, a hozományvadászatról is olvashatunk a közölt Krúdy-írások között. A fiatal Krúdy egy ilyen témájú művében (Egy ember meg egy rongyos kabát) évekkel előbb írt olyan problémáról, amely Mikszáth „A Noszty fiú esete Tóth Mariival” című regényének a tárgya.

„Az írók világából” című fejezetben mindenekelőtt olyan magyar írók pályaképét látjuk, akiknek életművét Krúdy a korabeli történelmi helyzet tömör összefoglalásával magyarázza. Madách Imrének az 1867-i kiegyezés előtt írt Tragédiájában – állapította meg Krúdy – „a történelmi csalódás, a mindennapi új arculatú remény és a mindennapos fátyolos reménytelenség bukkan fel.” Ugyanígy Dumas nagy regényének, a „Monte Cristo gróf”-jának közkedveltségét Magyarországon azzal a történelmi körülménnyel magyarázza, hogy a szabadságharc után, amikor minden családban bánat, minden szívben gyász ült, csak a folytatásokban megjelenő Monte Cristo hozta a vigaszt, a megnyugvást.

Más írói arcképek Krúdy személyes rokonszenvéről vagy saját sorsfordulóiról vallanak. Így már gyermekkorában sokat olvasta az amerikai Mark Twaint, és ifjúkori magatartásában is sok vonás volt azonos Mark Twain hőisével, a szabad életet kedvelő, kóborló Huckleberry Finn-nel. Ezért volt ő egyik kis barátja Krúdy-

nak (Két kis pajtásomnak). Az író is, ha tehetett, gyakran szökött ki szobájából a nagy kertbe, ahol a szomszéd gyermekekkel bújócskáztak, papírsárkányt eregettek. A város szélén elterülő Bujtos nevű ligetben a legmagasabb fákat is megmászta egy-egy szarkafészékért. Kint a határban tökből készített csapdával vagy lépes vesszővel fogta a kártékony állatokat. Egy ízben, miután flóbertpuskája csütörtököt mondott, nagyapja elöltöltő puskájával lőtt a kártevő varjak közé. Télen a hetedik szomszédba is elszökött, ha disznósivítást hallott, nyáron pajtásaival a közeli mély tóba járt fürödni, ami persze tiltott volt. Meg is kergették a csőszök őket, gyorsan hónuk alá kapták ruhájukat, de beleszaladtak a csipős, nyakig érő csalánba. A kis Huckleberry Finn hajlamai ott éltek tehát Krúdyban is. De élt benne másik ifjúkori barátjának, a Dickens-hősnek, Dombey Györgynek a lelke is, akit nagyon korán és szigorúan fogtak tanulásra, hogy mielőbb át tudja venni előkelő apja örökét. Krúdy ügyvéd édesapja jogászt akart faragni fiából is, s nem vette figyelembe gyermeke korán jelentkező frói hajlamait. Emiatt volt a kis Krúdy éppen olyan szomorú, mint Dombey György. Csak az nyújtott a nyíregyházi kisdíáknak vigaszt, hogy egymás után küldte cikkeit a szülővárosától távoli szerkesztőségi székhelyekre is. Osztálytársainak büszkén mutatta, hogy az egyik szerkesztőség nyomtatott névjegyet küldött neki, melynek ez volt a szövege: „Legifjabb Krúdy Gyula az Orsova szépirodalmi munkatársa.” Irodalmi próbálkozásai akadályozták a tanulásban. Egyik szerkesztői üzenet így figyelmeztette: „Tárcacikkét szívesen közöljük, csak azt óhajtanók, hogy az a gimnáziumi tanuló, aki

ilyen csinosan tud írni, egyszersmind kifogástalanul tanuljon is.”

Kisfaludy Károlynak, a magyar nemzeti színjátszás sanyarú sorsú, betegségben korán elpusztult alakjának megrajzolásánál (1930-ban) nemcsak a történelmi kort festi hűen, hanem ekkori személyes sorsának nyomorúsága is közel hozza hozzá e félreértett, anyagi bajokkal küzdő írót, akinek „végig kellett élni azt a kézfűvásos, napraforgóénál bizonytalanabb életet, amelyet a száz esztendő előtti írók és színészek éltek”. Krúdy Gyula is már korán anyagi nehézségekkel küzdött, és sok mellőzésben volt része. Az 1918–19-es évek forradalmi eseményeit köszöntő cikkei miatt (pl. Szegény gyermekek a Szigeten) a hivatalos irodalom hajszát indította ellene. A kiadók, szerkesztők nem vállalkoztak írásainak közlésére, a Nemzeti Színház is megtagadta a „Vörös postakocsi” című színművének előadását. Krúdy 1920-ban nyílt levélben jelentette be, hogy kilép a Petőfi Társaságból, amelynek élén a hivatalos irodalom olyan vezetői álltak, akik minduntalan gáncsot vetettek neki. A nagy írónak álmoskönyvet kellett írnia, feleségének pedig gyermekpenziót nyitnia, hogy legszűkösebb megélhetésüket biztosítsák. Időszakos enyhülések után a 30-as években újból igen nehéz helyzetbe került. Műveit nem jelentették meg, pedig 1927-ben és 1928-ban is egy-egy új nagy regényt írt. Margitszigeti otthonából kisebb és zajosabb lakásba kellett átköltöznie: korábbi lakhelyén az arisztokrácia számára pólóklubot és bárt építettek. 1928-ban beteg is lett. Bekövetkezett az, amit már korábban aggódba kérdezett családjától: „Istenem, mi lesz velünk, ha nem tudok többé írni?!” Adósságai fel-

gyülemlettek, csak Kosztolányi Dezső segített rajta, amikor a magyar írók számára szánt külföldi adományból 1931-ben díjat juttatott neki. Krúdy ezt a díjat sem vette át nyilvánosan, mert a hitelezők ostromától kellett tartania. Ilyen körülmények között idézte a sanyarú sorsú Kisfaludy Károly emlékét. Betegsége egyre jobban elhatalmasodott rajta, 1933 tavaszán még a világtást is kikapcsolták lakásából, mert nem tudta fizetni a villanyszámlát.

„Dickens úr barátai” című elbeszélésében az angol író olyan szokását írja le, amely órá is nagyon jellemző volt. Különösen amikor 1929-ben Óbudára költözött: itt a külváros kocsmáiban egyszerű emberekkel, fogadósokkal, alkalmi fuvarosokkal, pincérekkel, sőt korhelyekkel is beszédbe elegyedett, hallgatta furcsa történeteket, figyelte őket, s alakjukat, életsorsukat beleazott írásaiba. Az egyik óbudai kiskocsmában törzsasztala felett emléktáblát helyeztek el (a volt Kéhli vendéglőben). Az óbudai Flórián térhez közel, a mai Árpád-híd budai hídfője mellett, ódon utcák környezetében áll budapesti szobra is.

Végül a „Tarka képek” című részben találkozunk először az író felvett nevével, a Szindbád névvel, amelyet Krúdy kedvenc fiatalkori olvasmányából, az Ezeregyészaka meséjéből vett. Szindbád Krúdy életművében már egy más fejlődési szakasz jelképe. Azoknak az írásainak főhőse, amelyekben Krúdy bolyongva járja a múltat, vissza-visszatér életének régi színhelyeire, ahol mint ifjú egykor megfordult. A valóságban is töltött fiatal gimnazistaként néhány évet egy ódon szepességi kisvárosban, a Poprád folyó mellett Podolinban, ahová

német szóra küldték mint kosztos diákot. Házigazdájának egyik leányába szerelmes is volt. Általában ilyen környezetbe tér vissza Szindbád húsz-huszonöt év múlva. Átmegy a kisvároska utcáin, minden lépése emléket idéz; rábukkan arra a leányra, akibe egykor szerelmes volt, s most régi szerelmesének ugyanolyan sudár és szép leánya van, mint amilyen az anyja volt egykoron. Ilyen jellegzetes Krúdy-írásoknak mintegy az előcsarnokába vezet a „Rocambole ifjúsága” című elbeszélés: ugyanolyan kosztosdiákélet vár a kisvárosban a diák Krúdyra, mint egykor a nagybácsira. Az idő múlására és visszatérésére láthatunk itt példát, emberi szerepcserékre, mint például Ercsei jellemszínész történetében is (Árnyékból szőtt vendég), aki a színpadról lelépve mindennapi környezetben hirtelen tovább álmodja szerepét. Ezek az írások már tájékoztatnak Krúdynak azokról a műveiről, amelyek a múltat és jelent, a valóságot és álmot szinte egybemossák, de ugyanakkor reális részletmegfigyelésekkel vannak telítve.

Podolinban egyébként Krúdy gyakran járt korcso-lyázni a Poprád folyóra. Egyik alkalommal nem volt elég elővigyázatos, és beleesett egy lékbe, amelyet halászok vágtak. Csak nagy ügyel-bajjal tudták kimenteni. Bizonyára ez az élmény támadt fel a Podolinra emlékező „Ifjú évek” című írásában. Kis púpos barátjának szomorú történetét mondja el, aki a Poprádba fulladt. Mélységes emberség hatja át ezt az elbeszélését. Ilyen Stolinczky kapitány története is (A hőstett), aki nem tudta elviselni, hogy mindenki olyan véres háborús tet-téért dicsőíti, ami az ő belső hangja szerint egyszerű go-nosztett volt.

Megfigyelhetjük, hogy a fiatalkori írásokhoz képest később hogyan színesedett, gazdagodott az író stílusművészete. Megcsodálhatjuk jelzőinek kifejezőerejét, eredetiségét: „a szivárványos ablakú könyvtárszobák...” „börtön tengerfenék-csendesség” (A Madách-legenda). Mondatai felépítésének, hanglejtésének szinte zenei hatása van. Egy-egy szava egész rejtett világot tár fel, váratlan, ismeretlen fordulatokhoz vezet.

E pompás stílusú, mindig humánus író a Horthy-korszak élete legvégén sem tudta megbecsülni. 1933-ban az akkori sajtófőnök magához hívatta, és hazafiatlannak bélyegezte, mert cikket írt egy prágai magyar lapban. E megaláztatás után másnap reggel, 1933. május 12-én holtan találták ágyában az ötvenöt éves író. Beteljesedett sorsa, amit röviddel előbb Kisfaludy Károlyról írt: „Hogy életolaját elfogyasztotta, sokkal korábban, mint mások, és elpusztult a legnagyobb elhagyatottságban, amikor egy egész nemzet leste szavát és írását.”